

<http://dx.doi.org/10.17951/kw.2023.36.81-99>

Obraz wroga w pryzmacie tradycjonalizmu ideologicznego we współczesnej Rosji

Iana Levinskaia

 <https://orcid.org/0000-0002-8960-6804>

Celem artykułu jest określenie i analiza obrazów wroga we współczesnej ideologii rosyjskiej. Zwrócenie uwagi na ten temat wynika przede wszystkim z aktywnego rozwoju re-ideologizacji w Rosji. Aby rozwiązać ten problem, w artykule zastosowano podejście historyczno-genetyczne i imagologiczne, a także elementy krytycznej analizy dyskursu. Praca przedstawia ogólny opis pojawienia się tradycjonalizmu w postsowieckiej Rosji i identyfikuje retorykę radziecką, prawosławną oraz imperialną, która jest wykorzystywana do kreowania obrazu wroga. Badanie ujawnia synkretyczny charakter współczesnego rosyjskiego tradycjonalizmu i wskazuje na totalitarny charakter jego języka politycznego.

Słowa kluczowe: obraz wroga, tradycjonalizm, ideologia, propaganda, współczesna Rosja

Wprowadzenie

Powstawanie i funkcjonowanie reżimów totalitarnych pozostaje aktualnym tematem w dyskursie akademickim. Zainteresowanie tą kwestią wzrosło zwłaszcza po inwazji Rosji na Ukrainę. Choć definicja rosyjskiego reżimu politycznego jako totalitarnego pozostaje w historiografii dyskusyjna, większość badaczy wskazuje na te tendencje. Na uwagę zasługuje tutaj na przykład praca rosyjskiego

IANA LEVINSKAIA, mgr, doktorantka, Szkoła Doktorska, Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie; adres do korespondencji: ul. Podchorążych 2, e-mail: iana.levinskaia@doktorant.up.krakow.pl

socjologa Lwa Gudkova *Vozvratnyy totalitarizm* (2022)¹, która jest poświęcona analizie totalitarnej drogi współczesnej Rosji. Pomimo ambiwalencji opinii badaczy i ekspertów, kwestia ta jest nadal istotna i wymaga analizy. Jedną z głównych trudności pozostaje problem identyfikacji ideologii współczesnej Rosji. Rosyjska retoryka ideologiczna stanowi swego rodzaju produkt synkretyczny, zmieniający się wraz z rozwojem sytuacji politycznej. Pomimo formalnego zakazu ideologii w rosyjskiej konstytucji, w listopadzie 2022 roku przyjęto dekret o ochronie tradycyjnych wartości, który z kolei służy jako podstawa ideologii. Elena Stepanova zauważa polityczny charakter koncepcji wartości tradycyjnych i wskazuje na ideologiczny charakter tej tendencji². Problemem niniejszego artykułu jest identyfikacja obrazów wroga leżących u podstaw tradycjonalistycznego kursu współczesnej Rosji. Zwrócenie uwagi na tę kwestię wynika z pojawienia się nowych tendencji w politycznej retoryce rosyjskiej. Aby rozwiązać ten problem, w artykule zastosowano podejście historyczno-genetyczne w celu identyfikacji głównych etapów rozwoju współczesnego tradycjonalizmu rosyjskiego. Przede wszystkim zastosowanie metody historyczno-genetycznej w badaniach niehistorycznych pozwala zidentyfikować związki przyczynowo-skutkowe w analizie zjawisk i procesów w trakcie ich historycznego rozwoju³. W ramach niniejszego artykułu pomaga to uwzględnić organizacje, które miały i mają znaczący wpływ na rozwój retoryki tradycjonalistycznej. Podejście imagologiczne służy do scharakteryzowania obrazów wroga w politycznym dyskursie rosyjskim. Mimo, że początkowo podejście to rozwinęło się w ramach studiów literackich, jest ono obecnie uznawane za interdyscyplinarną metodę nauk humanistycznych⁴. W ramach badania ideologii i jej języka, zastosowanie tego podejścia umożliwia identyfikację kluczowych obrazów charakterystycznych dla świadomości narodowej, które opierają się na dychotomii *Swój–Inny*.

¹ Zob. Lev Gudkov, *Vozvratnyy totalitaryzm* (Moskwa: Novoye literaturnoye obozreniye, 2022).

² Zob. Elena A. Stepanova, „«Everything good against everything bad»: traditional values in the search for new Russian national idea”, *Z Religion Ges Polit* 7 (2022): 97–118, <https://doi.org/10.1007/s41682-022-00123-2>

³ Zob. Leonid Grinin, Andrey Korotayev, „Metody istoricheskogo issledovaniya”, w: *Teoriya i metodologiya istorii*, red. Veniamin Alekseyev (Volgograd: Uchitel', 2014), 388–389.

⁴ Zob. Katarina Edtstadler, Sandra Folie, Gianna Zocco, eds., *New Perspectives on Imagology* (Leiden, Boston: Brill, 2022).

Pojęcie ideologii odbiło się szerokim echem w badaniach XX wieku. Ich cechą wspólną była charakterystyka ideologii przez pryzmat fałszywej świadomości albo pod kątem refleksji doświadczenia totalitaryzmu: „Nurt refleksji nad totalitaryzmem wypracował wpływową koncepcję ideologii jako formy politycznego myślenia, zamykającej opis rzeczywistości w serii pseudo-logicznych rozumowań”⁵. Podstawą retoryki totalitarnej jest figura, czyli obraz wroga: „Wróg określa wizję świata, sposoby myślenia i mówienia [...]. Wróg nie tylko jest «wszelkiej maści», także – niejedno ma imię. Gdy nie ma wrogów rzeczywistych lub nie zagrażają i nie mają wpływu na praktykę, trzeba ich sztucznie stworzyć, wymyślić”⁶. Pojęcie wroga ludu było wykorzystywane w praktyce reżimów rewolucyjnych, ale w XX wieku przyjęło bardziej rolę propagandową. Kształtowanie obrazów wroga prowadzi do stworzenia wizji czarno-białej w celu manipulowania świadomością społeczną: „Metoda czarno-białego postrzegania to manipulacja mająca na celu ograniczenie liczby możliwych rozwiązań. W wyniku jej zastosowania cała dyskusja sprowadza się do wyboru albo to, albo tamto i nie ma w niej nic poza podaną alternatywą”⁷. Według propagandy, tworzenie wizerunku wroga przyczyni się do konsolidacji społecznej. W dużej mierze jest to charakterystyczne dla reżimów totalitarnych:

Istota totalitaryzmu osadzała się również na nieustannym tworzeniu wrażenia wśród mas, że grozi im ze strony różnych, bardziej lub mniej rozpoznanych sił, śmiertelne niebezpieczeństwo. Ów mechanizm oparty na budowie w przestrzeni społecznej psychologii nienawiści reżimy totalitarne wykorzystywały do trwałego podtrzymywania wśród społeczeństw podniecenia, stałej gotowości do walki z bardziej lub mniej wyimaginowanym wrogiem, nieustannego baczenia na środowisko, w którym się przebywa⁸.

⁵ Krzysztof Świrek, „Trzy końce ideologii – najważniejsze dwudziestowieczne ujęcia problemu”, *Nauka i Szkolnictwo Wyższe* 2013, nr 1(41): 45.

⁶ Michał Głowiński, *Zła mowa. Jak nie dać się propagandzie* (Warszawa: Wielka Litera, 2016), 222.

⁷ Lilianna Łakomy, „Komunikacja perswazyjna w języku polityki na przykładzie polskich kampanii prezydenckich” (Praca doktorska, Uniwersytet Śląski, 2008), 73.

⁸ Jacek Wojsław, „Figura wroga w ideologii i propagandzie XX-wiecznych totalitaryzmów”, *Media-Biznes-Kultura. Dziennikarstwo i komunikacja społeczna* 2, nr 1 (2017): 50.

W ramach współczesnej ideologii rosyjskiej zachodzą procesy tworzenia i umocnienia wizerunków wroga. Oprócz czynnika geopolitycznego, czyli ambicji imperialnych, chodzi tu o dążenie do ukształtowania obrazu wroga wewnętrznego. Należy dodać, że analiza obrazów wroga jest ważna, ponieważ „tworzenie i utrzymywanie obrazów wroga [...] jest wykorzystywane do usprawiedliwiania, a nawet zachęcania do przemocy wobec wewnętrznych i zewnętrznych grup zidentyfikowanych jako wrogowie”⁹. Chociaż z perspektywy niektórych badań pojęcie wroga wewnętrznego jest zawarte w pojęciu wroga zewnętrznego, w ramach podejścia imagologicznego konieczne jest uwzględnienie perspektywy wewnętrznej i zewnętrznej. Zadaniem niniejszego artykułu jest określenie i analiza obrazów wroga w pryzmacie tradycjonalizmu rosyjskiego, co z kolei stanowi potencjalny wkład w badanie języka ideologii.

Rosyjski tradycjonalizm: opis ogólny

Rozwój dyskursu tradycjonalistycznego staje się obliczem ideologii rosyjskiej, a następnie podstawą do ugruntowania obrazu wroga. Tendencja ta zaczęła się rozwijać na początku lat 2000: „Od początku lat 2000 przestrzeń publiczna w Rosji charakteryzuje się rosnącym wykorzystaniem dyskursu moralnego w ogóle, a w szczególności koncepcji tak zwanych moralnych «wartości tradycyjnych»”¹⁰. Należy podkreślić, że na początku XXI wieku dążenie do tradycjonalizmu było charakterystyczne przede wszystkim dla Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, natomiast obecnie retoryka ta jest aktywnie promowana przez władze polityczne. Sprawa Pussy Riot z 2012 roku stała się symbolicznym wydarzeniem, które zwiastowało zwrot tradycjonalistyczny. W dyskursie publicznym od 2012 roku znalazło to odzwierciedlenie w koncepcji *duchownyje skriepy*: „zwrot ten oznacza duchowe wartości, które, zdaniem Putina, jednoczyły Rosję i czyniły ją silniejszą. Do owych duchowych «skriep» zalicza się: język rosyjski, rosyjską kulturę, wspólną ponadtyśiącletnią historię. Idea ta jest uznawana za próbę prowadzenia

⁹ Badak Bahador, „Mapping the Enemy through Different Conflict Stages”, <https://ir.canterbury.ac.nz/items/389ff549-0fee-4d73-a628-1a799b89879c> (dostęp: 1.12.2023).

¹⁰ Stepanova, „«Everything good against everything bad»”: 98.

nowej wersji triady Uwarowa «prawosławie, samodzierżawie, ludowość»¹¹. W zakresie oficjalnych dokumentów wskazuje na to *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej* (2021)¹², a także *Dekret o ochronie tradycyjnych wartości*¹³ (2022).

Rosyjski ideolog Aleksander Szczipkow¹⁴ zauważył:

Obecnie kwestia występowania ideologii w Rosji jest przedmiotem bezustannej dyskusji, wręcz czołowym zagadnieniem. Bez niej Rosja nie może się dalej rozwijać. A teraz najważniejsze jest wyjaśnienie ludziom, że pomimo zakazu obowiązkowej ideologii państwowej w Konstytucji (art. 13), w rzeczywistości istniała ona zawsze, w każdym okresie historycznym. I teraz też istnieje i jest zapisana w Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Federacji Rosyjskiej¹⁵.

Tradycja staje się dzisiaj kluczowym pojęciem nie tylko w ramach dyskursu religijnego, ale także w przestrzeni politycznej. W pracach Szczipkowa jest ona określana jako *socjal-tradycja*: „W książce *Socjal-tradycja* opisuję nową ideologię, której istotą jest połączenie lewego i prawego frontu, sprawiedliwości i tradycji duchowej”¹⁶.

Duży wpływ na kształtowanie się retoryki tradycjonalistycznej miała działalność Światowego Rosyjskiego Soboru Narodowego (dalej – Sobór)¹⁷. Organizacja

¹¹ Julita Komosa, „Historia Ukrainy w najnowszych Rosyjskich podręcznikach do historii w świetle rosyjskich rozważań nad narodem”, *Studia Polityczne* 47, nr 3 (2019): 131.

¹² Zob. *Ukaz Prezidenta Rossijskoy Federatsii ot 2.07.2021 № 400 «O Strategii natsional'noy bezopasnosti Rossijskoy Federatsii»*, Ofitsial'nyy internet-portal pravovoy informatsii, 2.07.2021, <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202107030001> (dostęp: 1.03.2023).

¹³ Zob. *Ukaz Prezidenta Rossijskoy Federatsii ot 9.11.2022 g. № 809*, kremlin.ru, 9.11.2022, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/48502> (dostęp: 1.03.2023).

¹⁴ Aleksander Szczipkow jest rosyjskim ideologiem, zastępcą kierownika Światowego Rosyjskiego Soboru Narodowego. Jest zwolennikiem idei tradycjonalizmu. W 2023 r. opublikował manifest ideologiczny. Zob. Aleksandr Szczipkow, *Ideologiya sotsial'nogo traditsionalizma (sotsial-traditsiya)* (Moskwa: RPU sv. Ioanna Bogoslova, 2023).

¹⁵ Aleksander Szczipkow, „Tseli i tsennosti”, rozmowę przeprowadził Sergey Klyuchnikov, patriarcha.ru, 23.01.2023, <http://www.patriarchia.ru/db/text/5998343.html> (dostęp: 15.02.2023).

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Zob. Gracian Cimek, „Światowy Rosyjski Sobór narodowy jako instytucja polityczno-religijna”, *Przegląd Religioznawczy* 241, nr 3 (2011): 141–155.

ta powstała w 1993 roku pod patronatem Patriarchatu Moskiewskiego. Obecnie organizacja ta szybko się rozwija, a jej oddziały znajdują się w większości dużych rosyjskich miast. Chociaż działalność Soboru można scharakteryzować poprzez organizowanie przezeń corocznego forum, należy zauważyć, że oprócz tego Sobór realizuje szereg dodatkowych inicjatyw. Główny nacisk położono na uprawomocnienie wpływu Cerkwi Prawosławnej na retorykę państwową, a także na inwencję tradycji zgodnej z potrzebami władzy rosyjskiej. W 2007 roku na przesłuchaniach Soboru została zaaprobowana *doktryna rosyjska*¹⁸. Dokument ten służy jak „poglądowy eksperyment w kształtowaniu oficjalnej ideologii nacjonalizmu cywilizacyjnego”¹⁹, a „najbardziej pryncypialnym i konsekwentnym stanowiskiem tej doktryny jest konsolidacja negatywna, stałe odwoływanie się do obrazu wroga”²⁰. Dyskurs budowany w ramach Soboru ma na celu promowanie nacjonalizmu cywilizacyjnego, z tej perspektywy Rosja jest postrzegana jako unikalna cywilizacja prawosławna, a Zachód jako wróg. Odwoływanie się do podejścia cywilizacyjnego służy jako podstawa języka ideologii – tożsamość rosyjska jest definiowana w kategoriach cywilizacyjnych²¹. Według ideologii wszystko, co jest sprzeczne z tradycją, obdarzone jest cechami wroga. Przede wszystkim chodzi tu o opozycję Zachodu i Rosji. Tradycjonalizm rosyjski jest najczęściej rozpatrywany przez badaczy w ramach dyskursu religijnego. Ważnym problemem jednak pozostają tendencje synkretyczne służące do wynajdywania tradycji na podstawie połączenia światopoglądu prawosławnego i radzieckiego. Marek Jedliński podkreśla:

Tymczasem „radziecka, wielka narracja” trwale ukształtowała obraz świata znacznej większości Rosjan (konfrontacyjnie i imperialnie). [...] władze rosyjskie na początku XXI w., chcąc zappełnić pustkę ideologiczną powstałą po komunizmie, sięgnęły do nowego-starego wzoru kulturowego. Mowa tu o upowszechnianiu w społeczeństwie „światopoglądu prawosławnego” (rozumianego wąsko i instrumentalnie), przy jednoczesnym rozbudzaniu nostalgii radzieckiej. Bieżącą rosyjską politykę wewnętrzną i zagraniczną zdominowała retoryka konfrontacji,

¹⁸ Zob. *Russkaya doktrina*, red. Vitaliy Aver'yanov, Andrey Kobayakov (Moskwa: Eksmo, 2007).

¹⁹ Aleksandr Verkhovskiy, Emil' Pain, „Tsivilizatsionnyy natsionalizm: rossiyskaya versiya «osobogo puti»”, *Politicheskaya kontseptologiya*, nr 4 (2013): 34.

²⁰ Tamże.

²¹ Julita Komosa, „Historia Ukrainy”, 130.

misji, ochrony tradycji i wartości najwyższych. Zachód jest w niej zawsze punktem odniesienia negatywnego – źródłem antywartości²².

Tradycja ta zbudowana jest na połączeniu idei imperialnych, prawosławnych i radzieckich. Szczipkow jako ideolog rosyjski wskazuje:

Warunkiem wzmocnienia rosyjskiej tożsamości jest synteza, czyli – w języku semiotyki, wzajemne oddziaływanie na siebie różnych kodów, które składają się na jednolitą przestrzeń znakową tradycji rosyjskiej. W szczególności wartości radzieckich (kod sprawiedliwości społecznej) i wartości chrześcijańskich w formie prawosławnej (kod ewangelii)²³.

Tak zwana synteza różnych narracji wpływa na dążenie społeczeństwa rosyjskiego do tworzenia kultu narodowego. Dmitrij Piwowarow tendencję tę określił jako religię socjocentryczną:

Religia socjocentryczna opiera się na jakiejś konstruktywnej utopii [...] Odpowiadają one na zbiorową potrzebę wzmocnienia solidarności członków określonej wspólnoty społecznej, opierają się na atrakcyjnej iluzji, na intuicji, na wiarygodnych faktach reprezentatywnych i dowodach racjonalno-ideologicznych. Nietrudno dostrzec w religii socjocentrycznej zarówno tendencje konstruktywne, jak i destrukcyjne. Spajając społeczność świętymi ideałami, ma ona tendencję do energicznego, a niekiedy wojowniczego przeciwstawiania tej wspólnoty innym grupom społecznym²⁴.

Równoległe tendencje w rozwoju dyskursu tradycjonalistycznego wpływają na kształtowanie się obrazów wroga w społecznym światopoglądzie. W dekreście o ochronie wartości tradycyjnych (2022) podkreślono: „Tradycyjnym wartościom zagraża działalność organizacji ekstremistycznych i terrorystycznych, niektórych

²² Marek Jedliński, „«Krucjata» przeciwko zachodniemu anarchizmowi – tradycja i tradycjonalizm we współczesnej myśli rosyjskiej”, *Filo-Sofia* 32, nr 1 (2016): 211.

²³ Aleksander Szczipkow, *Diskurs ortodoksii. Opisanije ideynogo prostranstva sovremennogo russkogo pravoslaviya* (Moskwa: Izdatel'stvo Moskovskoy Patriarkhii Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi, 2021), 35.

²⁴ Dmitriy Pivovarov, „Kul't izbrannoy natsii rossiiyan kak raznovidnost' sotsiotsentricheskoy religii”, w: *Problemy ukrepleniya yedinstva rossiyskoy natsii* (Perm: Permskaya gosudarstvennaya akademiya iskusstva i kul'tury, 2014), 140.

mediów i środków masowego przekazu, działania Stanów Zjednoczonych Ameryki i innych nieprzyjaznych państw obcych, szeregu korporacji transnarodowych i zagranicznych organizacji non-profit²⁵. Według ideologii, są to podmioty, które wywierają destrukcyjny wpływ na państwo i jego obywateli:

Ideologiczne i psychologiczne oddziaływanie na obywateli prowadzi do zakorzenienia się systemu idei i wartości (zwanego dalej „ideologią destrukcyjną”), w tym kulturowania egoizmu, permissywizmu i niemoralności, które są obce narodowi rosyjskiemu i destrukcyjne dla społeczeństwa rosyjskiego, negowanie ideałów patriotyzmu, służby Ojczyźnie, naturalnej kontynuacji życia, wartości silnej rodziny, małżeństwa, posiadania wielu dzieci, twórczej pracy, pozytywnego wkładu Rosji w historię i kulturę światową, a także niszczenie tradycyjnej rodziny poprzez promowanie związków nietradycyjnych²⁶.

Należy zauważyć, że w środowisku akademickim w Rosji w 2022 r. zorganizowano *bol'shoy filosofskiy sobor* (wielki sobór filozoficzny), którego celem była refleksja nad koncepcją filozofii i idei rosyjskiej. Ruch ten jest kolektywem filozofów, postrzegających wykorzystanie i rozwój koncepcji świata rosyjskiego jako mechanizmu obronnego przed wpływami Zachodu i liberalizacją świadomości.

Współczesny rosyjski tradycjonalizm jest synkretycznym produktem stworzonym na podstawie zarówno radzieckich, jak i imperialnych narracji. Wszystko to kreuje mechanizmy konstruowania obrazów wrogów.

Obrazy wroga w pryzmacie tradycji

Imperialna narracja. Imperialna narracja konserwatywna ma ogromne znaczenie w budowaniu rosyjskiej ideologii. W ramach prezentowanej pracy jest ona rozumiana jako kompleks różnych idei: słowianofilstwa, eurazjatyizmu, idei monarchistycznych itp. Głównym ideologiem łączącym wszystkie te idee jest Aleksander Dugin: „Jego meta-ideologia może być wyjątkowa w swoim synkretyzmie, a nawet eklektyzmie: Dugin kompiluje, ale nie odnawia zasadniczo doktrynalnego zasobu «wrogów otwartego społeczeństwa», ale nadał mu wyjątkową widoczność

²⁵ Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 9.11.2022 g. № 809.

²⁶ Tamże.

w obecnym ideologicznym krajobrazie rosyjskiej i zachodniej skrajnej prawicy²⁷. Istotnym problemem pozostaje tu tendencja do wzmocnienia wizerunku wroga. Szczipkow podkreśla: „W każdym obrazie świata, oprócz dominant opozycji, obok obrazów przyjaciół i sojuszników, są obrazy wrogów. Tego nie należy się wstydzić²⁸. Wzmocnienie wizerunku wrogów zewnętrznych osiąga się poprzez rozwój koncepcji mających na celu wzmocnienie idei Imperium Rosyjskiego.

W dyskursie ideologicznym tworzy się hierarchia wrogów. W roli wroga zewnętrznego występuje Zachód jako nośnik wartości liberalnych. Tendencja ta nie jest nowa, wzmacnia ją recepcja idei słowianofilskich, koncepcji euroazjatyckich, ale również działalność ruchów nacjonalistycznych. Wraz z upadkiem ZSRR wszystkie te zjawiska aktywnie rozwinęły się w Rosji postradzieckiej. Z perspektywy przemocy ulicznej przejawia się to w istnieniu od lat 90. kilkunastu organizacji nacjonalistycznych. Ich zadaniem było propagowanie dyskursu rosyjskiego z oparciem o ideę prawosławia militarystycznego lub neopogaństwa²⁹. Choć oficjalny dyskurs rosyjski jest ambiwalentny wobec takich organizacji, nie można pominąć aktywnego udziału członków organizacji w Światowym Rosyjskim Soborze Narodowym i innych inicjatywach państwowych czy cerkiewnych. Na przykład Konstantin Malofeev, zastępca patriarchy w Soborze³⁰, to aktywny propagandysta idei tradycjonalistycznych i monarchistycznych. Założył towarzystwo *Carigrad*, i jest zwolennikiem idei „odrodzenia Imperium Rosyjskiego w jego historycznych granicach³¹. Duży wpływ na konstruowanie ideologii rosyjskiej miał Dugin, który od 2022 roku ponownie został zaangażowany w działalność Soboru, przemawiając na pierwszym syberyjskim forum „Rosja w XXI wieku: ideologia

²⁷ Marlene Laruelle, *Imaginaires, Doctrines, and Political Battlefields* (Routledge: Abington, 2019), 96.

²⁸ Szczipkow, *Diskurs ortodoksii*, 386.

²⁹ Zob. Aleksander Verkhovskiy, Vladimir Pribylovskiy, *Natsional-patrioticheskiye organizatsii. Kratkiye spravki. Dokumenty i teksty* (Moskwa: OOO „Panorama”, 1997); Viktor Shnirel'man, *Russkoye rodnoveriye: neoyazychestvo i natsionalizm v sovremennoy Rossii* (Moskwa: Izdatel'stvo BBI, 2012); Marlene Laruelle, „Neformal'nyye voyenizirovannyye grupy v Rossii i ikh ispol'zovaniye v strane i za rubezhom”, *Russie.Nei. Visions* (2019) nr 113: 5–31.

³⁰ Konstantin Malofeev jest zastępcą patriarchy jako kierownika Światowego Rosyjskiego Soboru Narodowego. Według statutu organizacji kierownikiem soboru może być wyłącznie Patriarcha Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej.

³¹ „Predsedatel' obshchestva. Konstantin Malofeyev”, *Tsar'grad*, <https://rusorel.info/malofeev-2/> (dostęp: 1.03.2023).

narodowa i tradycyjne wartości”. Forum ogłosiło kurs tradycjonalistyczny jako ideologię Rosji współczesnej³². Jest to dążenie do ugruntowania w społeczeństwie rosyjskim postrzegania Zachodu jako zagrożenia, które niszczy rosyjską cywilizację.

Radziecka narracja. Widoczne jest odwoływanie się do tradycji radzieckiej w celu promowania kultu zwycięstwa. Procesy te doczekały się obszernej relacji w literaturze i sferze medialnej. Chodzi nie tylko o parady wojskowe, retorykę zwycięstwa itp., ale także o wplatanie tej idei w dyskurs prawosławny i propagowanie militarizmu. Wydarzeniem symbolicznym stało się poświęcenie głównie katedry sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej w 2020 roku w Moskwie. Innymi słowy, przez długi czas Rosja uzurpowała sobie prawo do zwycięstwa w II wojnie światowej:

Uzurpowanie sobie przez Rosję roli jedynego zwycięzcy Niemiec w II wojnie światowej jest obecnie instrumentalnie wykorzystywane do wskazywania, kto na świecie jest mitycznym „nazistą”. Ten mechanizm został wykorzystany w budowaniu uzasadnienia do agresji Rosji na Ukrainę, którą Władimir Putin otwarcie nazywa państwem faszystowskim. Obecnie też inne państwa, wspierające opór Ukraińców, dopisywane są przez Rosję do „obozu nazistów”³³.

W ramach tej tendencji definicja wroga zewnętrznego charakteryzuje się wykorzystaniem takich pojęć jak *nazista* albo *faszysta*. Należy zauważyć, że nazizm i faszyzm nabrały szczególnych konotacji w światopoglądzie rosyjskim, które są aktywnie wykorzystywane przez propagandystów. Należy tu dodać, że obraz wroga w rosyjskiej retoryce charakteryzuje się również pojęciem dekomunizacji. Jeśli chodzi o Ukrainę, zostało to wyraźnie zilustrowane w przemówieniu Władimira Putina z 21 lutego 2022 roku: „W rzeczywistości, jak już powiedziałem, w wyniku polityki bolszewickiej powstała sowiecka Ukraina, którą nawet dziś nie bez powodu można nazwać «Ukrainą imienia Włodzimierza Lenina». On jest jej

³² *Pervyy Sibirskiy forum VRNS «Rossiya v XXI veke: Natsional'naya ideologiya i traditsionnyye tsennosti»*, vrns.ru, 8.12.2022, <https://vrns.ru/forumy/pervyy-sibirskiy-forum-vrns/> (dostęp: 15.02.2023).

³³ *Kłeska hitlerowskich Niemiec – 8 czy 9 maja?*, Instytut Pamięci Narodowej, 7.05.2023, <https://ipn.gov.pl/pl/dla-mediow/komunikaty/184557,Kleska-hitlerowskich-Niemiec-8-czy-9-maja.html>. (dostęp: 1.12.2023).

twórcą i architektem [...]. A teraz «wdzięczni potomkowie» zburzyli pomniki Lenina na Ukrainie. Nazywają to dekomunizacją³⁴. W kontekście wizerunku Ukrainy można zauważyć dwie tendencje. Na poziomie propagandy Ukraina jest postrzegana jako wróg. W dużej mierze chodzi tu o tendencję przedstawiania władz w Kijowie jako nazistowskiego reżymu w rosyjskiej sferze publicznej. Natomiast na poziomie ideologicznym Ukraina przedstawiana jest jako część świata rosyjskiego/radzieckiego. Kreowanie takiego wizerunku działa jak manipulacja, według której obywatelowi Rosji proponuje się misję ratowania *bratniego narodu*³⁵.

Uderzającą cechą jest tu chęć skonstruowania logicznej koncepcji, która z kolei służy jako narzędzie do manipulowania świadomością społeczną. Hannah Arendt zauważyła: „Ideologie roszczą sobie pretensje do znajomości tajemnic całego procesu historycznego – sekretów przeszłości, zawiłości teraźniejszości, wątpliwości zawiązanych z przyszłością – na podstawie logiki właściwej ich odpowiednim ideom”³⁶. Wartości ideologiczne opierają się tutaj na pragnieniu przywłaszczenia sobie językowego, historycznego i religijnego dziedzictwa dawnej Rusi.

Prawosławna narracja. Aktywny rozwój dyskursu ideologicznego, opartego na prawosławnej narracji, służy kreowaniu obrazu wroga wewnętrznego. Przede wszystkim ma to ścisły związek z odrzuceniem liberalnej retoryki w rosyjskim społeczeństwie. Pojęcie wroga zewnętrznego budowane jest na potrzeby ochrony przed sekularyzacją:

Rosyjskiemu światu, jak to już nie raz w jego historii bywało, zagraża poważny przeciwnik. Na początku XVII wieku tym wrogiem byli interwencjoniści polsko-litewscy, w 1812 roku armia Napoleona, w 1941 roku niemiecki nazizm. Dzisiejszym przeciwnikiem jest ideologia i praktyka agresywnej sekularyzacji, ofensywny dyktat idei globalistycznych. Świadome odrzucenie wiary w Boga przez część globalnych elit i w konsekwencji odrzucenie zasad etyki chrześcijańskiej, prowadzi do negacji

³⁴ *Obrashcheniye Prezidenta Rossiyskoy*, Kremlin.ru, 21.02.2022, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/statements%20/67828> (dostęp: 1.12.2023).

³⁵ Koncepcja rosyjskiego mesjanizmu została szczegółowo przeanalizowana w: Alicja Curanović, *Przeznaczeni do wielkości! Misja w polityce zagranicznej. Przypadek Rosji* (Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2020).

³⁶ Hannah Arendt, *Korzenie totalitaryzmu*, tłum. Daniel Grinberg, Mariola Szawiel (Warszawa: Świat Książki, 2014), 657.

samego człowieka, obalenia podstawowych tradycyjnych wartości, stłumienia wolności³⁷.

W rozumieniu ideologów cerkiew prawosławna służy jako świadek historycznej tradycji Rosji, chociaż religijność rosyjskiego społeczeństwa jest słaba, raczej nominalna. Dmitrij Uzlaner opisał tę tendencję w następujący sposób:

Religijność jednostki społecznej w Rosji jest bardzo słaba, ludzie bardzo rzadko chodzą do cerkwi, rzadko się modlą, prawie nikt nie zwraca się do księży z osobistymi pytaniami. Ale ta słabość osobistej religijności jest kompensowana przez potężne dążenie do ustanowienia zewnętrznej, państwowo-kościelnej kontroli nad sferą duchową³⁸.

Wielu badaczy postrzega rozwój tradycyjnych wartości w oparciu o ideę prawosławną przez pryzmat fundamentalistycznego charakteru Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. Na przykład Stepanova wskazuje: „W kontekście fundamentalistycznym obrona tradycyjnych wartości jest czymś więcej niż czystą lojalnością wobec tradycji; jako odwrotna strona nowoczesności, fundamentalizm stara się dostosować tradycję do nowej rzeczywistości społecznej, będąc «hybrydowym konstruktem nowoczesności i tradycji»”³⁹.

Konfrontacja między patriarchatami Moskwy i Konstantynopola wyraźnie pokazuje, że dla ideologów rzeczywisty problem opiera się na chęci obrony idei wyższości rosyjskiego prawosławia. W 2020 roku w ramach patriarchatu Konstantynopolitańskiego został opracowany i opublikowany dokument *For the Life of the World: Toward a Social Ethos of the Orthodox Church*⁴⁰. Procesy sekularyzacji zostały przedstawione w dokumencie jako jeden z problemów współczesności. Jednak ze strony Światowego Rosyjskiego Soboru Narodowego spowodowało to

³⁷ *Sobornoye slovo XXIV Vsemirnogo Russkogo Narodnogo Sobora*, Vrns.ru. 28.10.2022, <https://vrns.ru/documents/sobornoe-slovo-xxiv-vsemirnogo-russkogo-narodnogo-sobora/> (dostęp: 1.12.2022).

³⁸ Dmitrij Uzlaner, „Konets «pravoslavnoho konsensusa»: religiya kak novyy raskol rossiyskogo obshchestva”, *Novoye literaturnoye obozreniye* 2020, nr 3, https://www.nlobo-oks.ru/magazines/novoe_literaturnoe_obozrenie/163_nlo_3_2020/article/22227/ (dostęp: 15.12.2022).

³⁹ Stepanova, „«Everything good against everything bad»”: 109-110.

⁴⁰ *For the Life of the World. Toward a Social Ethos of the Orthodox Church*, goarch.org, 6.04.2021, <https://www.goarch.org/social-ethos> (dostęp: 10.09.2022).

reakcję, czego efektem było opublikowanie referatu *O nauczaniu społecznym Patriarchatu Konstantynopola*, którego celem była krytyka liberalnego charakteru dokumentu⁴¹. Wydaje się, że dla ideologów ważne jest zachowanie nie tyle religijnej, ile antyliberalnej wizji. Na poziomie retorycznym proces ten jest wzmacniany przez ideologów, którzy zrównują liberalizm z faszyzmem⁴². Tendencja ta jest charakterystyczna dla negatywnej identyfikacji społeczeństwa: „Z socjologicznego punktu widzenia można je (mechanizmy negatywnej identyfikacji) zakwalifikować jako autoafirmację [...], wyrażającą się w formie odrzucenia jakichkolwiek cech czy wartości u [...] antypodów”⁴³. Innymi słowy, negatywne nastawienia wobec *Obcego* działają jako czynnik konsolidujący w tym procesie.

Wizerunek wroga zewnętrznego służy jako podstawa do wzmocnienia obrazu wroga wewnętrznego. W prawie rosyjskim nie ma definicji wroga wewnętrznego, ma to jednak większe odzwierciedlenie w procedurze karnej w sprawach politycznych. Corocznie w Rosji uchwalane są nowe ustawy ograniczające wolności i prawa obywateli. Z tego punktu widzenia termin ekstremista nabiera nowego znaczenia. W ramach retoryki tradycjonalistycznej pojęcie wroga również nie jest omawiane wprost, ale jest przedstawiane w sposób zawoalowany. Warto tutaj wspomnieć kazanie patriarchy Cyryla ogłaszanego w kwietniu 2022 roku, podczas którego powiedziano:

Panie, pomóż nam wszystkim w tym trudnym czasie, aby nasza Ojczyzna jednoczyła się, także wokół władz, a władze były przepelnione odpowiedzialnością za swój naród, pokorą i gotowością do służenia mu, nawet z narażeniem własnego życia. Wtedy właśnie nasz naród będzie miał prawdziwą solidarność i zdolność do odparcia wrogów zewnętrznych i wewnętrznych, do takiego ukształtowania naszego życia, aby w tym życiu było jak najwięcej dobra, prawdy i miłości⁴⁴.

⁴¹ *O sotsial'nom uchenii Konstantinopol'skogo patriarkhata, доклад Nauchno-analiticheskogo tsentra VRNS*, red. Aleksander Szczipkow (Moskwa: Russkaya ekspertnaya shkola, 2021).

⁴² Aleksander Szczipkow, *Traditsionalizm, liberalizm i neonatsizm v prostranstve aktual'noy polityki* (Sankt-Peterburg: Aleteyya, 2015).

⁴³ Lev Gudkov, „K probleme negativnoy identifikatsii”, *Monitoring obshchestvennogo mneniya. Ekonomicheskkiye i sotsial'nyye peremeny* 5 (2000).

⁴⁴ *Patriarshaya propoved' v Nedelyu 5-yu Velikogo posta posle Liturgii v khrame Pokrova Presvyatoy Bogoroditsy na Lyuberetskikh polyakh g. Moskvy*, patriarchia.ru, 10.04.2022, <http://www.patriarchia.ru/db/text/5915759.html> (dostęp: 20.11.2022).

Należy przypomnieć, że patriarcha Cyryl zainicjował dyskurs na temat tradycyjnych wartości we współczesnej Rosji. Natomiast obecne w jego retoryce daje się zauważyć pojęcie wroga. Tradycyjny dyskurs charakteryzuje się tendencją do tworzenia obrazu wroga wewnętrznego przede wszystkim jako zwolennika *destrukcyjnej ideologii*. Może to dotyczyć osób o liberalnych poglądach, członków LGBT, obywateli, którzy nie popierają kursu polityki zagranicznej współczesnej Rosji itp. – wszystkich tych, którzy kojarzą się z Zachodem. Wskazują na to również tradycyjne wartości określone w strategii bezpieczeństwa narodowego. Lista ta „nie zawiera żadnych aluzji do wartości religijnych; wręcz przeciwnie, jej główny patos koncentruje się na sakralizacji służby Ojczyźnie. Kluczowym słowem w «Strategii» jest «obrona»”⁴⁵. Z perspektywy ideologicznej pojęcie wroga zewnętrznego jest mocno zakorzenione w dyskursie, natomiast pojęcie wroga wewnętrznego zdominowane jest bardziej przez propagandę. Z kolei, jak wspomniano wyżej, proces ten regulują przepisy procedury karnej i rozwój mechanizmów represyjnych.

Podsumowanie

Reasumując, można stwierdzić, że we współczesnej Rosji zachodzi aktywny proces tworzenia obrazów wrogów na podstawie rozwoju retoryki tradycjonalistycznej, która nabiera roli ideologicznej. Ważną rolę w tym procesie odgrywa Rosyjska Cerkiew Prawosławna i Światowy Rosyjski Sobór Narodowy. Odwoływanie się ideologów do pojęcia tradycji opiera się na podejściu synkretycznym, czyli na chęci połączenia idei prawosławnych, imperialnych i radzieckich. Nacjonalizm cywilizacyjny pozostaje ideologicznym aksjomatem, który służy wzmocnieniu idei świata rosyjskiego. Ponadto, obraz wroga działa na społeczeństwo rosyjskie jako element konsolidujący: „Rosyjski «obraz wroga» ma dostarczyć rosyjskim obywatelom poczucie jedności przeciw zewnętrznym zagrożeniom (potencjalnym, ale odbieranym jako realne)”⁴⁶. W ramach dyskursu tradycjonalistycznego tworzy się hierarchia obrazów wroga. Zachód jest rozumiany jako główny wróg zewnętrzny, niosący destrukcyjną ideologię. W 2022 r. wizerunek USA jako wroga

⁴⁵ Stepanova, „«Everything good against everything bad»”: 106.

⁴⁶ Olga Nadskakuła-Kaczmarczyk, „«Negatywna tożsamość» a rosyjskie myślenie polityczne”, *Studia Orientalne* 17, nr 1 (2020): 41.

ostatecznie ukształtował się w rosyjskim dyskursie ideologicznym. Agresja Rosji na Ukrainę nasiliła wrogie konotacje, ale z perspektywy ideologicznej Ukraina nadal postrzegana jest przez pryzmat świata rosyjskiego. Pojęcie wroga wewnętrznego jest bardziej rozwinięte w dyskursie propagandowym, wzmacnianym przez represyjność sfery prawa. Opierając się na podejściu Althussera, można stwierdzić, że wizerunek wroga zewnętrznego jest tworzony przez aparaty ideologiczne państwa, natomiast obraz wroga wewnętrznego jest regulowany przez aparaty represyjne. Należy tu dodać, że od 2023 roku LGBT uznano za ruch ekstremistyczny.

Proces synkretyzacji tradycji ilustrowany jest również poprzez konstruowanie pamięci narodowej. Eric Hobsbawm opisuje tradycję wynalezioną w następujący sposób:

Tradycja wymyślona oznacza zatem zespół działań o charakterze rytualnym lub symbolicznym, rządzonych zazwyczaj przez jawnie bądź milcząco przyjęte reguły; działania te mają wpajać ludziom pewne wartości i normy zachowania przez ciągłe repetycje – co siłą rzeczy sugeruje kontynuowanie przeszłości. W istocie tam, gdzie to jest możliwe, owe działania dążą zwykle do ustanowienia więzi z odpowiadającym im czasem minionym⁴⁷.

W Rosji tendencja ta polega na tworzeniu lub reanimowaniu rytuałów społecznych. Przede wszystkim ma to związek z wymyślaniem nowych tradycji związanych z pamięcią o II wojnie światowej. Do pewnego stopnia Rosja stara się uzurpować sobie wyłączne prawo do historycznej przeszłości. Przede wszystkim powstałe rytuały wzmacniają militarystycznego ducha i romantyzują ideę wojny.

Tworzenie czarno-białego obrazu świata działa jako identyfikator totalitarnej retoryki. Aby scharakteryzować te procesy, należy skupić się przede wszystkim na analizie państwowego dyskursu ideologicznego, w pewien sposób abstrahując od czynników polityki zagranicznej. Język społeczeństwa totalitarnego charakteryzuje się kluczową rolą propagandy, wzrostem liczby zakazanych słów, mistyfikacjami, użyciem metafor i tak dalej. Wszystko to ma miejsce we współczesnej Rosji. Z kolei tradycja i obrazy wroga stanowią podstawę do wzmocnienia tej ten-

⁴⁷ Eric Hobsbawm, *Tradycja wynaleziona*, tłum. Mieczysław Godyń, Filip Godyń (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008), 10.

dencji. Tradycjonalistyczny dyskurs, oparty na binarnych opozycjach, może działać tu jako narzędzie totalitarnego języka. W sferze medialnej określa się to mianem *rasyzmu*, co zasługuje na osobną analizę w ramach studiów lingwistyczno-filozoficznych. Ważne jest, aby spojrzeć na tę kwestię nie tylko z perspektywy geopolitycznej, ale także z perspektywy badań humanistycznych. Nie wiadomo, jak długo ideologia ta się utrzyma, ale warto podkreślić powody, dla których należy wracać do tej problematyki. Zagrożenie propagandą i ideologią pozostaje palącym problemem dla społeczeństwa. Istotne jest nie tylko analizowanie, ale i rozpoznawanie tych tendencji w odpowiednim czasie.

Bibliografia

- Arendt, Hannah. *Korzenie totalitaryzmu*, tłum. Daniel Grinberg, Mariola Szawiel. Warszawa: Świat Książki, 2014.
- Aver'yanov, Vitaliy, Andrey Kobayakov, red. *Russkaya doktrina* Moskva: Eksmo, 2007.
- Bahador, Babak. „Mapping the Enemy through Different Conflict Stages”, <https://ir.canterbury.ac.nz/items/389ff549-0fee-4d73-a628-1a799b89879c> (dostęp: 1.12.2023).
- Cimek, Gracjan. „Światowy Rosyjski Sobór narodowy jako instytucja polityczno-religijna”. *Przegląd Religioznawczy* 241, nr 3 (2011): 141–155.
- Curanović, Alicja. *Przeznaczeni do wielkości! Misja w polityce zagranicznej. Przypadek Rosji*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2020.
- Edtstadler, Katarina, Sandra Folie, Gianna Zocco, eds., *New Perspectives on Imagology*. Leiden, Boston: Brill, 2022.
- For the Life of the World. Toward a Social Ethos of the Orthodox Church*, Goarch.org 6.04.2021, <https://www.goarch.org/social-ethos> (dostęp: 10.09.2022).
- Głowiński, Michał. *Zła mowa. Jak nie dać się propagandzie*. Warszawa: Wielka Litera, 2016.
- Grinin, Leonid, Andrey Korotayev. „Metody istoricheskogo issledovaniya”. W: *Teoriya i metodologiya istorii*, red. Veniamin Alekseyev, 9–30. Volgograd: Uchitel', 2014.
- Gudkov, Lev. „K probleme negativnoy identifikatsii”. *Monitoring obshchestvennogo mneniya. Ekonomicheskije i sotsial'nyye peremeny* 5 (2000): 35–44.
- Gudkov, Lev. *Vozvratnyy totalitaryzm*. Moskva: Novoye literaturnoye obozreniye, 2022.
- Hobsbawm, Eric. *Tradycja wynaleziona*. Tłum. Mieczysław Godyń, Filip Godyń. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008.
- Jedliński, Marek. „«Krucjata» przeciwko zachodniemu anarchizmowi – tradycja i tradycjonalizm we współczesnej myśli rosyjskiej”. *Filo-Sofia* 32, nr 1 (2016): 205–217.
- Kłeska hitlerowskich Niemiec – 8 czy 9 maja?*, Instytut Pamięci Narodowej, 7.05.2023, <https://ipn.gov.pl/pl/dla-mediow/komunikaty/184557,Kleska-hitlerowskich-Niemiec-8-czy-9-maja.html> (dostęp: 1.12.2023).

- Komosa, Julita. „Historia Ukrainy w najnowszych Rosyjskich podręcznikach do historii w świetle rosyjskich rozważań nad narodem”. *Studia Polityczne* 47, nr 3 (2019): 129–150. <https://doi.org/10.35757/STP.2019.47.3.06>.
- Laruelle, Marlene. „Neformal’nyye voyenizirovannyye grupy v Rossii i ikh ispol’zovaniye v strane i za rubezhom” *Russie.Nei.Visions* (2019), nr 113: 5–31.
- Laruelle, Marlene. *Imaginaires, Doctrines, and Political Battlefields*. Routledge: Abington, 2019.
- Łakomy, Lilianna. „Komunikacja perswazyjna w języku polityki na przykładzie polskich kampanii prezydenckich”. Praca doktorska, Uniwersytet Śląski, 2008.
- Nadskakuła-Kaczmarczyk, Olga. „«Negatywna tożsamość» a rosyjskie myślenie polityczne”, *Studia Orientalne* 17, nr 1 (2020): 29–43. <https://doi.org/10.15804/so2020102>.
- O sotsial’nom uchenii Konstantinopol’skogo patriarkhata, доклад Nauchno-analiticheskogo tsentra VRNS*, red. Aleksander Szczipkow. Moskwa: Russkaya ekspertnaya shkola, 2021.
- Obrashcheniye Prezidenta Rossiyskoy*, Kremlin.ru, 21.02.2022, <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/statements%20/67828> (dostęp: 1.12.2023).
- Patriarshaya propoved’ v Nedelyu 5-yu Velikogo posta posle Liturgii v khrame Pokrova Presvyatoy Bogoroditsy na Lyuberetskikh polyakh g. Moskvy*, Patriarchia.ru, 10.04.2022, <http://www.patriarchia.ru/db/text/5915759.html> (dostęp: 20.11.2022).
- Pivovarov, Dmitriy. „Kul’t izbrannoy natsii rossiyan kak raznovidnost’ sotsiotsentricheskoy religii”. W: *Problemy ukrepleniya yedinstva rossiyskoy natsii*. Perm: Permskaya gosudarstvennaya akademiya iskusstva i kul’tury, 2014: 139–146.
- Shnirel’man, Viktor. *Russkoye rodnoveriye: neoyazychestvo i natsionalizm v sovremennoy Rossii*. Moskwa: Izdatel’stvo BBI, 2012.
- Stepanova, Elena A. „«Everything good against everything bad»: traditional values in the search for new Russian national idea”. *Z Religion Ges Polit* 7 (2022): 97–118. <https://doi.org/10.1007/s41682-022-00123-2>.
- Szczipkow, Aleksander. *Ideologiya sotsial’nogo traditsionalizma (sotsial-traditsiya)*. Moskwa: RPU sv. Ioanna Bogoslova, 2023.
- Szczipkow, Aleksander. „Tseli i tsennosti”, rozmowę przeprowadził Sergey Klyuchnikov, patriarchia.ru, 23.01.2023, <http://www.patriarchia.ru/db/text/5998343.html> (dostęp: 15.02.2023).
- Szczipkow, Aleksander. *Diskurs ortodoksii. Opisaniye ideynogo prostranstva sovremennogo russkogo pravoslaviya*. Moskwa: Izdatel’stvo Moskovskoy Patriarkhii Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi, 2021.
- Szczipkow, Aleksander. *Traditsionalizm, liberalizm i neonatsizm v prostranstve aktual’noy polityki*. Sankt-Peterburg: Aleteyya, 2015.
- Świrek, Krzysztof. „Trzy końce ideologii – najważniejsze dwudziestowieczne ujęcia problemu”. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe* 2013, nr (1)41: 43–55.
- Tsar’grad. „Predsedatel’ obshchestva. Konstantin Malofeyev”, <https://rusorel.info/malofeev-2/> (dostęp: 1.03.2023).
- Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 2.07.2021 № 400 «O Strategii natsional’noy bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii»*, Ofitsial’nyy internet-portal pravovoy informatsii,

- 2.07.2021, <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202107030001> (dostęp: 1.03.2023).
- Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 9.11.2022 g. № 809*, Kremlin.ru, 9.11.2022, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/48502> (dostęp: 1.03.2023).
- Uzlaner, Dmitry. „Konets «pravoslavnoho konsensusa»: religiya kak novyy raskol rossiyskogo obshchestva,” *Novoye literaturnoye obozreniye* 2020, nr 3, https://www.nlobo-oks.ru/magazines/novoe_literaturnoe_obozrenie/163_nlo_3_2020/article/22227/ (dostęp: 15.12.2022).
- Verkhovskiy, Aleksander, Emil' Pain. „Tsivilizatsionnyy natsionalizm: rossiyskaya versiya «osobogo puti»”. *Politicheskaya kontseptologiya*, nr 4 (2013): 23–46.
- Verkhovskiy, Aleksander, Vladimir Pribylovskiy. *Natsional-patrioticheskiye organizatsii. Kratkiye spravki. Dokumenty i teksty*. Moskva: OOO „Panorama”, 1997.
- Pervyy Sibirskiy forum VRNS «Rossiya v XXI veke: Natsional'naya ideologiya i traditsionnyye tsennosti»*, Vrnns.ru, 8.12.2022, <https://vrns.ru/forumy/pervyy-sibirskiy-forum-vrns/> (dostęp: 15.02.2023).
- Sobornoye slovo XXIV Vsemirnogo Russkogo Narodnogo Sobora*, Vrnns.ru, 28.10.2022, <https://vrns.ru/documents/sobornoe-slovo-xxiv-vsemirnogo-russkogo-narodnogo-sobora/> (dostęp: 1.12.2022).
- Wojsław, Jacek. „Figura wroga w ideologii i propagandzie XX-wiecznych totalitaryzmów”. *Media-Biznes-Kultura. Dziennikarstwo i komunikacja społeczna* 2, nr 1 (2017): 47–63. DOI:10.4467/25442554.MBK.17.003.7650.

Summary

The Image of the Enemy in the Prism of Ideological Traditionalism in Contemporary Russia

This article aims to identify and analyse images of the enemy in contemporary Russian ideology. The active development of re-ideologisation in Russia makes this topic of particular interest. Historical-genetic and imagological approaches and elements of critical discourse analysis are used to solve this problem. The paper provides a general description of the emergence of traditionalism in post-Soviet Russia. It identifies Soviet, Orthodox and imperial rhetoric used to create the image of the enemy. The study reveals the syncretic nature of contemporary Russian traditionalism and points to the totalitarian nature of its political language.

Keywords: image of the enemy, traditionalism, ideology, propaganda, contemporary Russia

Zusammenfassung

Das Bild des Feindes im Prisma des ideologischen Traditionalismus im heutigen Russland

Ziel dieses Artikels ist es, Feindbilder in der gegenwärtigen russischen Ideologie zu identifizieren und zu analysieren. Die Notwendigkeit, dieses Thema zu analysieren, ergibt sich vor allem aus der aktiven Entwicklung der Re-Ideologisierung in Russland. Um dieses Problem zu entschlüsseln werden im Artikel ein historisch-genetischer und imagologischer Ansatz sowie Elemente der kritischen Diskursanalyse verwendet. Im Artikel beschreibe ich die Entstehung des Traditionalismus im postsowjetischen Russland und identifiziere die sowjetische, orthodoxe und imperiale Rhetorik, die zur Schaffung des Feindbildes genutzt wird. Ich zeige den synkretistischen Charakter des zeitgenössischen russischen Traditionalismus auf und verweise auf den totalitären Charakter seiner politischen Sprache.

Schlüsselwörter: Feindbild, Traditionalismus, Ideologie, Propaganda, gegenwärtiges Russland

Ins Deutsche übersetzt von Anna Pastuszka

Information about Author:

IANA LEVINSKAIA, MA, PhD Student, Doctoral School, University of the National Education Commission in Kraków; address for correspondence: St. Podchorążych 2, 30-084 Kraków; e-mail: iana.levinskaia@doktorant.up.krakow.pl

